

ВЕЛИЧНА ПОСТАТЬ

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Управління культури Полтавської
обласної державної адміністрації

Обласна бібліотека для
юнацтва ім. Олеса Гончара

Серія «Величні постаті в історії України»

ВЕЛИЧНА ПОСТАТЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

*Методично-бібліографічні матеріали
до 150-річчя від дня народження*

78.34

В- 27

Автор-укладач: *Барвара Василівна Потуремець*

Велична постать Михайла Грушевського : методично-бібліографічні матеріали до 150-річчя від дня народження / автор-укладач В. В. Потуремець; Полтавська обласна бібліотека для юнацтва ім. Олесь Гончара. – Полтава, 2016. – 12 с.

В даних матеріалах представлено орієнтовні форми роботи бібліотечним працівникам для відзначення ювілею вченого, державного діяча, письменника М. Грушевського.

Розрахований для бібліотечних працівників, а також для всіх, хто цікавиться його політичною, громадською, науковою та літературною діяльністю.

Грушевський Михайло Сергійович – історик, науковець, літературознавець, соціолог, публіцист, письменник, громадський та політичний діяч.

Рід Грушевських відомий з XVIII ст. і був церковним. Кілька його поколінь складалося зі священників, дияконів, дячків і паламарів. Перші відомі предки цього роду були грекокатоликами і писалися прізвищем Груша, якому згодом надали типової шляхетської форми.

Народився Михайло Грушевський 29 вересня 1866 року в м. Холм (нині м. Хелм, Польща). З часом його родина переїхала на Кавказ, де Михайло навчався у 1-й Тифліській класичній гімназії. У 1890 р. він закінчив історичне відділення історико-філологічного факультету Київського університету Святого Володимира. В університеті М. Грушевський працював під керівництвом Володимира Антоновича. За успіхи в науковій роботі його залишили на кафедрі для подальшої наукової та педагогічної роботи як професорського стипендіата. У травні 1894 р. він захистив магістерську дисертацію і отримав ступінь магістра. Того ж року за рекомендацією В. Антоновича М. Грушевського призначили на посаду ординарного професора кафедри всесвітньої історії Львівського університету.

Саме у Львові М. Грушевський розпочав активну науково-організаторську діяльність. Успіхові в цьому йому сприяло знання мов: німецької, англійської, французької, грецької, латинської, польської, давньої старослов'янської. Своєю діяльністю М. Грушевський сприяв переходові української науки в Східній Галичині від поодиноких індивідуальних історичних пошуків до організованого, колективного й систематичного вивчення історії України. Крім того, М. Грушевський був першим, хто звернув увагу на проблему підготовки наукових кадрів. Він створив власну наукову школу, до складу якої входили історики І. Крип'якевич, В. Герасимчук, С. Томашівський, І. Джиджора, М. Кордуба, І. Кревецький, О. Терлецький.

Працюючи у Львові, М. Грушевський написав численні наукові праці та видав томи документів з історії України. Це дало йому підстави опублікувати у

1904 р. в Санкт-Петербурзі статтю «Звичайна схема руської історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства», де він виклав концепцію самостійного історичного розвитку українського народу, відокремленого від своїх сусідів як походженням, так і політичним, економічним та культурним життям. Реалізовані ці ідеї були в багатотомному виданні «Історія України-Руси» - найбільшій науковій праці вченого.

Окрім наукової діяльності М. Грушевський активно займався громадсько-політичними справами. Він був одним із засновників Української національно-демократичної партії (1899) . Підтримував ідею автономії українських земель у складі Австро-Угорщини.

Після революції 1905-1907 рр. М. Грушевський переніс свою діяльність до Києва. Тут ним було створено Українське наукове товариство (УНТ) і розпочалася праця над «Записками Українського наукового товариства в Києві».

1907 р. М. Грушевський увійшов до складу позапартійного українського громадського об'єднання – Товариства українських поступовців, яке стало єдиною до 1917 р. українською організацією ліберального спрямування.

В ніч з 3 на 4 березня 1917 р. під тиском революційних подій в Росії в Києві утворилася Українська Центральна Рада (УЦР). Період існування та діяльності Центральної Ради став періодом найвищого злету політичної, громадської та державної діяльності М. Грушевського. Він став головним ідеологом української революції, творцем її концепції й разом з УЦР пройшов шлях від вимог обмеженої національно-територіальної автономії до становлення самостійної України.

Центральна Рада діяла протягом 14 місяців. Першим Універсалом було проголошено автономію України в складі Російської федеративної республіки. Згідно з Другим Універсалом Центральна Рада почала розробку закону про автономний устрій України. Третім Універсалом Центральна Рада проголосила Українську Народну Республіку, а 22 січня 1918 р. Четвертим Універсалом – повну політичну незалежність та суверенітет української держави. Під керівництвом М. Грушевського урядом УНР приймалися важливі рішення про державні атрибути, а також здійснювався конституційний процес. Він особисто брав участь в розробці Конституції УНР, яка була прийнята 29 квітня 1918 року. Однак цьому документу не судилося бути втіленим, бо того ж самого дня в Києві стався державний переворот на чолі з П. Скоропадським і М. Грушевському довелося перейти на нелегальне становище. Ліквідація УЦР

поклала край державній діяльності М. Грушевського. У підпіллі він здебільшого займався науковою працею, брав участь в обговоренні питання про заснування Української академії наук, однак від пропозиції Петра Скоропадського очолити новостворену академію відмовився.

У лютому 1919 р. М. Грушевський переїхав до м. Кам'янець-Подільського, а потім до м. Станіслава (нині м. Івано-Франківськ). У березні того ж року емігрував до Праги, потім до Відню. В еміграції М. Грушевський продовжував свою публіцистичну та наукову діяльність. Крім того, він долучився до створення міжнародної організації – Комітету незалежної України, яка інформувала світову громадськість про політичні цілі українського народу, а також заснував у Празі Український соціологічний інститут.

У грудні 1923 р. М. Грушевського заочно було обрано академіком кафедри історії українського народу Всеукраїнської Академії наук України (ВУАН), а на початку березня 1924 р. за дозволом ЦК КП(б)У вчений повернувся в Україну, де розгорнув активну діяльність в напрямку розбудови радянської історичної науки. Зокрема, він розробив проект Українського історичного інституту та Інституту для досліду пережитків примітивної культури і народної творчості України (1928); прагнув перевести з Праги до Києва Український соціологічний інститут. В цей час історик продовжував працювати над своїми фундаментальними працями – «Історії України-Руси» та «Історії української літератури».

На жаль, з осені 1929 р. почався погром історичних установ, створених М. Грушевським. Одночасно почалася огульна критика історичних та політичних поглядів вченого. 7 березня 1931 р. М. Грушевський змушений був переїхати до Москви, а 23 березня його заарештували. Під тотальний нагляд чекістів вчений потрапив відразу ж після повернення в Україну з еміграції і на нього було заведено справу-формуляр, взято на оперативний облік як «українського контрреволюціонера». Він був звинувачений у керівництві неіснуючою контрреволюційною організацією «Український національний центр». Під тиском чекістів М. Грушевський визнав себе винним і невдовзі його звільнили з-під арешту. Однак здоров'я М. Грушевського та його моральні сили були підірвані.

У жовтні 1934 р. він поїхав лікуватися до одного з кисловодських санаторіїв. Несподівано вчений захворів і невдовзі після операції помер. Обставини його смерті були дивними. Вважається, що спецслужби просто

позбулися неугодної людини. Тіло М. Грушевського було перевезене до Києва та поховане на Байковому цвинтарі.

На той час ані в Росії, ані в Європі не було рівних йому істориків. З ним рахувалися, він був членом академій наук у кількох країнах, мав науковий авторитет. Українці є спадкоємцями Київської Русі – цю тезу він висунув ще наприкінці XIX століття й науково обґрунтував, написавши тисячі праць, які стали 10-томною «Історією України-Руси».

Михайло Грушевський довів, що в минулому український народ був відомий під різними іменами – «руський», «русинський», «малоруський», а назви «Русь» і «руський» згодом монополізували московіти. Його монументальна праця «Історія України-Руси» підкреслювала органічну єдність між стародавнім, середньовічним і сучасними періодами української історії.

В цьому році 29 вересня виповнюється 150 років від дня народження вченого і політика. Указом Президента України від 9 лютого 2015 року цей ювілей відзначається на державному рівні. Планується проведення днів Михайла Грушевського в Україні у вересні 2016 року. Бібліотечним закладам слід також взяти участь у відзначенні ювілею вченого і громадського діяча. В даних методичних матеріалах рекомендуються розробки масових заходів, які доцільно провести з молодими користувачами для кращого ознайомлення їх з політичною, громадською, науковою та літературною діяльністю М. Грушевського.

Політичну, наукову, літературну діяльність Михайла Грушевського розкриє ювілейна виставка-експозиція **«Велич національного обов'язку Михайла Грушевського»**. Її складові:

Цитата: «...Ви, хто щиро приймає до серця інтереси українського народу, повинні дбати про збереження української окремішності від сторонніх впливів і втручань».

Михайло Грушевський

Перший розділ: Невтомний дослідник історії та культури українського народу.

Другий розділ : Професор – державник.

Третій розділ : Письменник, поет, літературознавець.

Четвертий розділ : Вшанування пам'яті Михайла Грушевського в Україні.

Краще познайомити молодих користувачів бібліотек з життєвим і творчим шляхом вченого допоможуть вечір - репортаж *«Михайло Грушевський: портрет в історичному інтер'єрі»* та вечір політичного портрету *«Великий Українець»*. Перший захід проводиться у формі живого репортажу-інтерв'ю. Ведучий – репортер (це може бути бібліотекар, учитель історії) запитує учасників вечора (з питаннями доцільно познайомити завчасно), коментує відповіді. Одне і теж питання можна задавати декільком учасникам, які висловлюють свою точку зору, їх думки можуть співпадати або перерости в дискусію. На заході можуть бути розглянуті такі питання:

- *Як ви вважаєте, чи мало вплив на поличні погляди вченого те, що його предки були українцями?*

- *Як ви розумієте такі слова М. Грушевського: «Я сам прийшов до політики через історію, і сей шлях вважаю нормальним...»?*

- *Дії М. Грушевського як Голови Центральної Ради. Ви вважаєте їх вірними? А якщо ні, то чому?*

- *Чому більшовики запропонували повернутися вченому, знаючи його політичні погляди, з еміграції до радянської України?*

- *Смерть видатного вченого. Чи це було розправою тогочасної влади над неугодною для них людиною?*

Складовими вечора політичного портрету *«Великий Українець»* можуть бути такі питання:

- *Родовід відомого науковця і політика.*

- *Відроджувач української історії.*

- *На чолі Центральної Ради (політична діяльність).*

- *Діяльність вченого в Радянському Союзі.*

- *Шлях на Голгофу.*

Ці заходи рекомендуємо проводити в бібліотеках не лише до дня народження великого вченого й політика, а й до відзначення державних свят: Дня Соборності та Дня Незалежності.

Не журись! За зимою весна.

Виростають квітки з-під снігів,

Ще всміхнеться нам доля ясна,

І не буде цих сліз і жалів.

* * *

Упаде се ярмо з наших ший,
Розпадеться кайдання саме,
І на поклик наш дужий, гучний
Обізветься й каміння німе!

Ці рядки з ранніх поезій М. Грушевського. Адже літературну діяльність він розпочав в юні роки саме з поезії.

Постійна робота М. Грушевського з архівними матеріалами, детальне і вдумливе дослідження процесу розвитку українського народу відобразилось також і на літературній творчості вченого і політика. З-під його пера вийшло багато творів на історичну тематику, а саме: оповідання «*Бех-аль-Джугур*», «*У святої Софії*», «*Як ми стрічали Новий рік*», «*Ясновельможний сват*», «*Неробочий Грицько Кривий*», «*Розмова з Кривоносом*» та інші, реалістичні твори «*Остатня кутя*», «*Німий свідок*», «*Унтер-офіцер Трохим Скавучак*», незавершена повість «*Чужі й свої*». Особливо великий вплив на його літературну творчість мали Т. Г. Шевченко та І. Нечуй –Левицький. Першого М. Грушевський дуже поважав і понад 100 років тому впевнено заявляв, що «...прославляючи і шануючи Шевченка, тим самим славимо, шануємо і возносимо українське слово, український народ, усю Україну». Другий, І. Нечуй-Левицький, був його літературним наставником і критиком.

Але М. Грушевський писав не лише прозові, а й драматичні твори. Його п'єси «*Ярослав Осмомисл*» та «*Хмельницький у Переяславі*» насичені цікавим фактичним матеріалом з історії нашого народу. Ці п'єси, написані в руслі драматичної драми, своїм ідейно-тематичним змістом відповідали тогочасним національно-визвольним прагненням українського народу. Михайло Грушевський у пошуках героїчного для своїх творів звертається саме до минулого українського народу, зокрема до літописних та історичних джерел і звідти черпає героїчні особистості.

Щоб краще познайомити молодь з літературною спадщиною видатного діяча рекомендуємо провести цикл бесід «***Літературні акорди Михайла Грушевського***», акцентуючи увагу на окремих його літературних творах, та бібліомікс (бібліографічний огляд,) на тему «***Михайло Грушевський – автор художніх творів***», в який включити поезію та художні твори вченого, відео-, кіно-, фотодокументи, тощо.

Доторкнутись до творчого надбання М. Грушевського допоможе також видання ювілейної пам'ятки користувачу «***Ріка життя Михайла***

Грушевського» (До 150- річчя з дня народження). Ця пам'ятка буде містити короткі дані його біографії та напрямки його політичної, наукової та літературної діяльності, список творів вченого та літератури про нього.

Михайло Грушевський – вчений світового рівня, творча спадщина якого нараховує близько двох тисяч праць з історії, історіографії, соціології, літератури, етнографії, археології, фольклору. Він показав, що еволюція людства, попри всі складнощі, має тенденцію до встановлення справедливого демократичного ладу. Влада у державі має належати особам, обраним народом на демократичних засадах, працювати для народу, спиратися на волю його більшості. Очоливши Центральну Раду, він був глибоко переконаний, що нова українська державність має базуватися на принципах демократії і закону. Своєю працею М. Грушевський закладав міцні підвалини української державності.

І хай збудуться пророчі слова великого українця: «... Україна перейде через усі потрясіння, її економічне й соціальне життя увійде в свої береги, ...інтереси трудящих українських верств будуть забезпечені, культурні і національні умови українського життя утверджені, національні інтереси інших національностей України також».

Твори М. Грушевського

Твори : у 50 т. / М. Грушевський; гол. ред. П.Сохань. – Львів: Світ, 2002.

Всесвітня історія в короткому огляді : в шести частинах / М. Грушевський. – Київ : Українознавство, 1966.

Духовна Україна : збірник творів / М. Грушевський. – Київ : Либідь, 1994. – 560 с. - (Пам'ятки історичної думки України).

З історії релігійної думки на Вкраїні / М. Грушевський. – Київ : Основа, 1992. – 192 с.

Ілюстрована історія України / М. Грушевський. – Київ : Наукова думка, 1992. – 544с. – (Пам'ятки історичної думки України).

Історія України / М. Грушевський. – Київ : Освіта, 1992. – 270 с.

Історія України-Руси : в 11 т. / М. Грушевський. – Київ : Наукова думка, 1991. –

Історія української літератури / М. Грушевський. – Київ : Либідь, 1993. – 262 с.

На порозі Нової України: гадки і мрії / М. Грушевський. – Київ : Наукова думка, 1991. – 128 с.

Нариси історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV сторіччя / М.Грушевський. – Київ : Наукова думка, 1991. – 560 с. – (Пам'ятки історичної думки України)

Порядок : із белетристичної спадщини / М. Грушевський. – Київ : Веселка, 1990. – 247 с.

Про батька козацького Б. Хмельницького / М. Грушевський. – Дніпропетровськ : Січ, 1993. – 55 с.

Про українську мову і українську школу / М. Грушевський. – Київ : Веселка, 1991. – 46 с.

Хто такі українці і чого вони хочуть / М. Грушевський. – Київ : Знання, 1991. – 240 с.

Як жив український народ : для серед. та старшого шк. віку / М. Грушевський. – Київ : Веселка, 1999. – 111 с.

Література про Михайла Грушевського

Бурлака Г. Історична тематика в літературній творчості М. Грушевського / Г. Бурлака // Дивослово. – 2011. – № 12. – С. 51–54.

Бурлака Г. Літературна творчість Михайла Грушевського / Г. Бурлака // Дивослово. – 2009. – № 1. – С. 48–54.

Грушевський М. С. // Апанович О. Козацька енциклопедія для юнацтва. – Київ, 2009. – С. 165–169.

Гавришко М. Його довго допитував слідчий / М. Гавришко // Країна. – 2014. – №46. – С. 54–57.

Жулинський М. Велич національного обов'язку / М. Жулинський // Народна армія. – 2012. – 10 листоп. – С. 10–15. – (Спецвипуск № 11 «Світогляд»).

Марчук Л. У Львові М. Грушевський писав і творив нашу історію / Л. Марчук // Віче. – 2016. – № 5–6. – С. 56–59.

Мельниченко В. Михайло Грушевський : «Так відбувся мій поворот на рідну землю...» / В.Мельниченко // Слово Просвіти. – 2016. – 24–30 берез. (ч.12). – С.13.

Михайло Сергійович Грушевський // Видатні Українці. – 2008. – С. 69–72.

Музиченко Л. Рада з Грушевським : якою перший президент бачив нашу державу / Л. Музиченко // Україна молода. – 2009. – 17 берез. – С. 11.

Одарченко П. Михайло Грушевський і українська молодь / П. Одарченко // Одарченко П. Українознавчі спостереження і фрагменти. – Київ, 2002. – С. 67–70.

Савченко О. Михайло Грушевський / О. Савченко // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2011. – № 26. – С. 39.

Чернецький Є. Грушевські / Є. Чернецький // День. – 2013. – 8–9 листоп. – С. 14.

Шаповал Ю. Грушевський Михайло / Ю. Шаповал. – Київ : видавничий дім «Альтернатива», 2005. – 352 с.

Серія «Величні постаті в історії України»

ВЕЛИЧНА ПОСТАТЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

*Методично-бібліографічні матеріали
до 150-річчя від дня народження*

Автор-укладач

В. В. Потуремець

Редактор

С. В. Сичова

Комп'ютерна верстка

В. Ф. Походун

Відповідальна за випуск

С. В. Сичова

Підписано до друку 30.08.2016. 12 стор. Тираж 3 прим.
Обласна бібліотека для юнацтва імені Олеся Гончара
36039, м. Полтава. вул. Енгельса, 25а

<http://libgonchar.org> E-mail: pobugonchara@ukr.net